

აკაკი ბაქრაძე

– სკოლას

1

დამხმარე სახელმძღვანელო ქართულ ლიტერატურაში
საშუალო სკოლებისათვის

გამომცემლობა ინტელექტი
თბილისი

ქართველ ხალხს მისი გრძელი ისტორიის მანძილზე სამი დიდი ნიგნი ჰქონდა სიბრძნის სასწავლად და გზამკვლევად. ეს ნიგნები გახლავთ – „ბიბლია“, „ვეფხისტყაოსანი“ და „ქართლის ცხოვრება“. ამ სამ ნიგნს ეყრდნობა ქართული კულტურა, ქართველი ხალხის ისტორიული ყოფა და ცხოვრება. მომავალშიც ამ სამ ნიგნს უნდა დაეყრდნოს ხალხის არსებობა. თუ ჩვენ ყველაფერ ამას მკაფიოდ და კარგად განვჭვრეტთ, გავითვალისწინებთ, ჩვენვდებით და გავიგებთ, რაშია და როგორ არის საქმე, მაშინ მკაფიოდ დავინახავთ, რა ძალის პატრონები ვართ სულიერად და ბუნებრივია, რომ ამ ძალის გათვალისწინებით ყველა იდეალის განხორციელება შეგვიძლია და ამ იდეალის დროშაზე, ჩემი აზრით, ისეთი პიროვნება უნდა ეხატოს, როგორიც „ვეფხისტყაოსნის“ ავთანდილია.

* * *

ყველა ხელთკანი, ნაჭიერი იქნება ის თუ უნაჭო, ახალ სინამდვილეს ქმნის – განსხვავება მხოლოდ ისაა, რომ ნაჭიერის ძიერ შექმნილი სამყარო საინტერესოა, ხოლო უნაჭოსი – უინტერესო.
ნაჭიერების დონა განსაზღვრავს მხატვრული ნაწარმოების მასშტაბსა და სიდიდეს.

ყველა ხელთკანი

მეცხრამეტე საუკუნე

ილია ჭავჭავაძემ მიხეილ ლერმონტოვის „მწირი“ თარგმნა. თარგმნისას მოულოდნელი რამ ჩაიდინა: ფინალი შეცვალა. რუსული „მწირი“ ასე მთავრდება:

И божья благодать сошла
На Грузию! Она цвела
С тех пор в тени своих садов,
Не опасаяся врагов,
За гранью дружеских штыков¹.

ქართულის უკანასკნელი სტრიქონები კი ასეთია:

მას აქეთ, რაც კურთხევა ღვთისა
მიეცა ტანჯულს ივერიის ერს,
რაც კარგი ექნას რუსისა შტიკსა –
ღმერთმა იმ რუსსვე ასკეცად მისცეს.

ეს არ იყო „პოეტური თავხედობა“. ეს იყო ქართული სამეფო კარის მრავალსაუკუნოვანი პოლიტიკის უარყოფაც, რუსეთის იმედის გაცრუების აღიარებაც და XIX საუკუნეში შექმნილი ვითარების შეფასებაც.

ეს უარყოფა იმ ნიჰილიზმის უარყოფასაც ნიშნავდა, რომელიც ქართული ეროვნული ენერჯის მიმართ არსებობდა. თავად ის,

¹ „და ღვთის წყალობა მოევლინა საქართველოს; მას შემდეგ მშვიდად ჰყვაროდა იგი საკუთარი ბაღების ჩრდილქვეშ, მტრების უშიშრად, მეგობრული ხიმტებით დაცული“. (ბნკარედული თარგმ. – რედ.).

რომ საუკუნეების მანძილზე ქართული სამეფო კარი თავშესაფარსა და მფარველობას ეძებდა, უკვე მოწმობდა ძვალსა და რბილში გამჯდარ ნიჰილიზმს. ეს ნიჰილიზმი შემთხვევით არ დაბოლოებულა გიორგი მეთორმეტისა (თუ მეცამეტის) სასონარკვეთილი სიტყვებით. როცა საქართველოში რუსთა ბატონობის დამყარების საკითხი იხილებოდა, დავით ჩერქეზიშვილს უკითხავს მეფისათვის – „ბატონო მეფე და კარისკაცნო დარბაისელნო: რომ ალებთ კავკასიის კარსა, შეიძლება თვისსა დროსა დახშვასა მისსა?“ – გიორგის უპასუხია – „დახშვა ამის იქნება დახშვა ქრისტიანობისა კარისა; ამისათვის ჯვარი ქრისტესი, რომელსაცა ვესავთ, იქნება თვით მცველად კარისა, რომელსაცა თვით ჯვარცმული მასზედ დახშავს და განალებს დასაცველად მეფობისა და მეფეთა, ოდეს თვით ჯერ იჩენს საჭიროდ“ (პ. იოსელიანი – „ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა“).

ქართველი ხალხი კი არ დაკეტავს დარიალის კარს, როცა ეს აუცილებელი გახდება, არამედ – უზენაესი. ამას ღვთის ანაბარად დარჩენა ჰქვია, რაც არა მარტო პიროვნების უძღურებას გამოხატავს, არამედ მთელი ერისას. არადა, სულხან-საბა ორბელიანს სხვა ანდერძი ჰქონდა დატოვებული. ის, წყალნაღებულ კაცს რომ ჩამოსძახა ღმერთმა – ხელი გაანძრე და გიშველიო.

როცა 1832 წელს ხელის განძრევა დააპირეს და სოლომონ დოდაშვილმა მგზნებარედ მოუწოდა ქართველებს – „...ან ხედავთა დამხოვასა და არარაობასა მამულისა ჩვენისასა? ჰგრძნობთა შეინროებასა ყოველისა კაცისასა? რაასთვის არის ესე ესრეთ? ნუ უკვე ჩვენ არა გვაქვს სიმხნე და ძალი ესოდენი, რამდენიც ჩვენს მამათა ანუ სხვათა მსგავსთა კაცთა?! მაშა რაასთვის ვცოცხალვართ?!“ – ნიჰილიზმის ქარმა ისევ დაბერა, რაც იონა ხალაშვილის გულისწყრომით გამოიხატა ნამონაფარის მიმართ. ხელმწიფე-იმპერატორის ურჩობა როგორ გაბედაო, – ჩივის იონა. „ჰვსტირ კაცსა მას სოლომონ დოდაშვილს, რომელსა განუზრახავს ბოროტნი დიდნი“... ქართველობას კი აფრთხილებდა: „მცირე ერი ხარ და არ ძალგიძს თავისა თვისისა დაცვა თვინიერ მფარველისა“.

როცა ილია ჭავჭავაძე ოცნებობდა – „ხალხი აზვირთდა, ხალხი აღსდგა, ხალხი მოქმედობს, კასპიის ზღვიდამ შავ ზღვამდინა ერთს ფიქრსა ჰფიქრობს, – და ეგ ფიქრია კავკასიის თავისუფლება!“ – გიორგი მუხრან-ბატონი სტამბავდა წიგნს – „ეროვნულ ინდივიდუალობათა არსისა და დიდ სახალხო ერთეულთა საგანმანათლებლო მნიშვნელობის შესახებ“, სადაც ჰქადაგებდა, რომ მცირერიცხოვანი ერების ენებს საგანმანათლებლო მნიშვნელობა არა აქვთ, მათ მარადიული ჩამორჩენილობა ელით, თუ არ დაივიწყებენ მშობლიურ ენას და არ ამეტყველებიანო მრავალრიცხოვანი ხალხების ენებზე.

როცა ვაჟა-ფშაველა გვარნმუნებდა – „ელირსებაო ლუხუმსა ლაშარის გორზე შადგომა!“, – ივანე ჯაბადარი აქვეყნებდა „ნერილეს საქართველოზე“, რომელშიც ქართულ კულტურას განიხილავდა, როგორც სპარსული კულტურის ჩრდილსა და ანარეკლს. არაფერი ორიგინალური და თავისთავადი ქართველ ხალხს არ შეუქმნიაო, – აკეთებდა დასკვნას ივ. ჯაბადარი.

მთელი მე-19 საუკუნის მანძილზე ქართულ აზროვნებაში ორი ნაკადი ებრძოდა ერთმანეთს – იმედი და ნიჰილიზმი. ყველაზე უფრო მტკივნეული ის იყო, რომ ნიჰილისტები არ ყოფილან ქართველი ხალხის მტრები. მათ უყვარდათ საქართველო, მაგრამ არ სწამდათ მისი ეროვნული ენერგია. ამიტომ სხვის იმედად ყოფნა ერჩიათ. ურწმუნოება კი გამოწვეული იყო ხანგრძლივი ეროვნული ჩაგვრით. ეს მკაფიოდ განმარტა გენერალმა ივანე აფხაზმა გრიგოლ ორბელიანთან საუბარში.

„ანინდელი ჩვენი საზოგადოება არის მკვდარი მამულისათვის. ჰსცხოვნებენ უსაგნოდ, დაეხეტებიან უგზოდ... ყოველი ფიქრობს საკუთარი თავისასა სარგებლობისათვის, რომელისა მისაღებად არ მიხედვენ არცა სირცხვილსა, არცა უპატიურსა გზასა, ანგარეობა არის მათთვის თავყანსაცემი კერპი, რომლითაც გვეკარგება პატიოსნება. გარნა ნუ გგონია რომელ ესე იყოს ბუნებითი თვისება ქართველთა. არა! ესე არს მხოლოდ ნაყოფი ოცდაათის წლის მორჩილებისა“ (ხაზი ჩემია – ა. ბ.).

მორჩილებას თავი შეიძლება დააღწიო მხოლოდ თავისუფლების მოპოვებით. ამიტომ იკითხა, ნიკოლოზ ბარათაშვილის პირით, გაგულისებულმა მე-19 საუკუნემ: „მაგრამ შენ, მეფე, ვინ მოგვცა ნება – სხვას განუბოძო შენთ ყმათ ცხოვრება, მისდევდე შენსა გულისკვეთებას და უთრგუნვიდე თავისუფლებას?“ კითხვა დაგვიანებული იყო. იგი, თუ უფრო ადრე არა, მე-18 საუკუნეში მაინც უნდა დასმულიყო. მაგრამ, რაც მოხდა მოხდა: ისტორიის შემობრუნება შეუძლებელია. მე-19 საუკუნეს ისლა დარჩენოდა, ნარსულის შეცდომა მომავლისათვის გამოესწორებინა. განაცხადა კიდევ:

მოვიკლათ ნარსულ დროებზედ დარდი...
ჩვენ უნდა ვსდითთ ეხლა სხვა ვარსკვლავს,
ჩვენ უნდა ჩვენი ვშვათ მყოობადი,
ჩვენ უნდა მივსცეთ მომავალი ხალხს...

ილია ჭავჭავაძის ამ სიტყვებით მე-19 საუკუნე სახავდა იმ გზას, საითაც უნდა ევლო ქართველ ხალხს. მაგრამ ამ გზაზე მე-19 საუკუნეს ყოველთვის არ უვლია პირდაპირ, მტკიცედ, ურყევად. ხშირი იყო მერყეობაც, ორჭოფობაც და გაუბედაობაც. ამას არა მარტო ნიჰილისტთა საქმიანობა მონშობს, არამედ სხვებისაც. ჩემი ნათქვამი რომ ლიტონ განცხადებდად არ დარჩეს, ყურადღებას მივაქცევ ზოგიერთ ისეთ მოტივს, რომელიც ცხადად გამოხატავს მე-19 საუკუნის საერთო სულიერ განწყობილებას.

დავიწყებ იმით, რომ გაგახსენებთ მზიას სიზმარს ვაჟას „გველისმჭამელში“.

მოსქდა ღვარი ზენაით,
ლიბო მოჰგლიჯა ციხესა
და შეურია ისიცა
დაბლა არაგვის რიყესა,
სახლიც ნაილო ჭერხოთურ,
გაგვიყოლია ჩვენაცა...

მზიას სიზმარი, როგორც ვიცით, მოასწავებს მინდიას დალუპვას. იგი ილუპება როგორც პიროვნება და როგორც იდეა.

სახლ-კარის დაქცევა სიმბოლურად ყოფიერების საფუძვლის მოშლას ნიშნავს. სახლ-კარი სამყაროა, ურომლისოდაც არ არსებობს ადამიანი, დიდი კოსმოსის პანია ნაწილი. თუ ადამიანს იგი არ გააჩნია, ქონებრივად ბოგანო ხდება და სულიერად – ბეჩავი. ილუპება სახლ-კარი, ილუპება ადამიანიც. ილუპება ადამიანი, ილუპება სახლ-კარიც. ამის გამოა, რომ მე-19 საუკუნის ქართულ მწერლობაში სახლ-კარის პრობლემას განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა: სამწუხაროდ, იგი ყოველთვის იქცევა ან სოციალური, ან ეროვნული, ან სულიერი მოუწესრიგებლობის შედეგად.

დარღვეულია და მოშლილია ლუარსაბ თათქარიძის სახლ-კარი („კაცია-ადამიანი?!“). მოვლილი და ნაპატრონეცა ოთარანთ ქვრივის კარმიდამო („ოთარანთ ქვრივი“), ავ თვალს რომ არ ენახებოდა, ისეა, მაგრამ ესეც დაიქცევა, რაკი გიორგიც დაილუპა და ოთარანთ ქვრივიც შვილის საფლავს დააკვდა. საბოლოოდ მშრომელისა და უქნარას, გამრჯესი და ზარმაცის ბედ-იღბლის რეზულტატი ერთნაირია.

ღარიბი გლეხის ბიჭმა ბახვა ფულავამ (გიორგი წერეთლის „პირველი ნაბიჯი“) რის ვაი-ვაგლახით ქონება შეიძინა, სახლ-კარი მოაწყო, ესმაც შეირთო. თითქო მის ბედნიერებას არაფერი ემუქრება, მაგრამ ყველაფერი თავდაყირა დაემხო. გამოჩნდა იერემია წარბა, რომლის დაუოკებელმა ვნებამ ესმა შეინირა, ბახვა ფულავას ოჯახი, სახლ-კარი განადგურდა, მოისპო თავადაც, როგორც პიროვნება.

სოციალურმა ძვრებმა მოულო ბოლო თავად რევაზ ბაკურაძის სახლ-კარს. ყოფილი ყმის, გავაჭრებული პეტრიელა განწერელის ხელში ჩააგდო, მაგრამ ვერც მან იხიერა. მოურავმა შიუკამ ხანჯლით აჩეხა პეტრ ივანიჩად გამხდარი პეტრიელა (გიორგი წერეთელი – „გულქანი“). პეტრიელა განწერელის ცოლ-შვილი არ ჰყავდა, მთელი მისი ავლადიდება განიავდა.

ეგნატე ნინოშვილთანაც პიროვნების დალუპვა და სახლ-კარის დაქცევა გადაჯაჭვულია ერთმანეთზე. ეგზეკუციამ დაარბია გო-

გია უიშვილის ოჯახი. ამას გოგიას თვითმკვლელობა მოჰყვა, მარინეს გაგიჟება და სახლ-კარის დაქცევა („გოგია უიშვილი“). ძალდობამ, დამცირებამ, ცოლის გაბახებამ ააღებინა თოფი ხელში სიმონა ძალაძეს. ყაჩაღად გავარდნილმა სიმონამ საკუთარი ოჯახიც დააქცია და დავით დროიძისაც, ვისაც, შურისძიების მიზნით, შვილები ამოუნყვიტა („სიმონა“). უსიყვარულო ცოლქმრობამ არივ-დარია ჯეირან ტევრიძის ოჯახი. ვერ იქნა და ვერა: ვერ შეეთვისნენ ერთმანეთს ჯეირანი და მელანია. მერე თავგზადაკარგულმა ქმარმა ცოლი მოჰკლა, რასაც კაცის გაციმბირება მოჰყვა. ერთ დროს თითოთ საჩვენებელი სახლ-კარი და ოჯახი პარტახად იქცა („პარტახი“).

ელგუჯას სახლ-კარს კაზაკ-რუსების რაზმი დაესხა. მათიაც მოჰკლეს, მზალოც დაატყვევეს და მერე თავად ელგუჯაც მომხედურებთან ბრძოლას ემსხვერპლა (ალექსანდრე ყაზბეგი – „ელგუჯა“). მოხვევის ოჯახის ლიბო მოიშალა. უზნეობამ და უნამუსობამ შეინირა ელბერდის ოჯახიც. რუსმა ოფიცერმა ელბერდის ცოლის ენდის გაუპატიურება მოისურვილა. ქმარმა ცოლის ღირსება დაიცვა. ეს არ აპატიეს და საჯაროდ ჩამოახრჩვეს. ენდისა და ელბერდის პატარა ბიჭი სულთი კაზაკებმა გაჭყლიტეს ჩხუბის დროს („ელბერდი“).

დავით კლდიაშვილის მოთხრობებში ხომ უმთავრესად და ძირითადად საძირკველმორღვეული სახლ-კარი და ოჯახებია აღწერილი. გასახსენებლად არისტო ქვაშავაძის მამიდის, ელენეს სახლ-კარიც კმარა („სამანიშვილის დედინაცვალი“).

საილუსტრაციო მასალის მოხმობას აღარ გავვარძელებ, ვისაც მე-19 საუკუნის ქართული მწერლობა უკითხავს, ამგვარ სურათებს თავადაც ბევრს აღიდგენს მეხსიერებაში.

განა შეიძლება ამ სურათების დავინყება?

„კარგი რამ იყო თავად თათქარიძის სახლ-კარი...“

იატაკი აგურისა არის. ეს არის ძნელი, რომ აგურები შიგადა-შიგ ამოცივივულან; ამათი ალაგი ამოთხრილ ორმოებად დარჩენილა. თვალების ძალიან გაფაციცება უნდა, თორემ, თუ ფეხი შიგ ჩაგივარდა, ვაი შენს მტერს! ან კისერი მოსტყდება კაცსა,

ან თვითონვე ფეხი... ამ ხიფათს შეიძლება კაცი გადაურჩეს, თუ რომ ოთახი ნათელი იყოს. ვაი, რომ არც ეს არის. თუმცა ორი, სათოფზედ კარგა მოდიდო, ფანჯარა აქვს, მაგრამ ოთახი მაინც ბნელია, იმიტომ რომ ფიჭვის ჩარჩოზედ მინის მაგიერად მეტად გამჭრიახ გონებას გაქონილი ქალაღი გაუკრავს... იმ თათქარიძის ოთახში იდგა ორი გრძელი ტახტი, ერთმანეთის პირისპირ... ორ ტახტ-შუა აღმოსავლეთის კედელზედ მოსჩანდა, კბილებჩამოცივივულ ბებერ დედაკაცის დაღებულ პირსავით, ერთი ამოჭვარტლული გარედამ და შიგნიდამ, ერთი მწუხარე და დაღრეჯილი ბუხარი. აქა-იქ ოთახის სამკაულად ეყარა სხვადასხვანაირი ნივთები, მაგალითებრ: ტალახიანი ყარაბაღული თეთრი ნალები, პირმოტეხილი სპილენძის თუნგი, ქონიანი შანდალი, სპილენძის საჩაიეში მოხარშული მყრალა-ბალახი, ზურგიელის ნაჭერი და სხვანი და სხვანი“ (ილია ჭავჭავაძე – „კაცია-ადამიანი?!“).

„ჩემი მასპინძლის სახლს პატარა აივანი ჰქონდა, მაგრამ რიკული კი ერთიც აღარ ება, სულ ჩაცვენოდა ადამის წლის მოხუცებულებით. ხარიხაც ასეთ რიგად ირწეოდა, რომ იმის ჩაქცევას ერთი ხელის კერის მეტი არა უნდოდა რა... სასტუმრო ოთახი ფიცრის იატაკით იყო მოგებული. ფიცარსა და ფიცარს შუა იატაკისეთი ფარღალალები ჰქონდა დატანებული, რომ დიდი გაფრთხილება მართებდა კაცს, ფეხი არ ჩავარდნოდა... ჩვენს ოთახს ცალ გვერდზე ჩანგრეული ბუხარი ეშენა. იმის ნინ სამფეხა სკამი იდგა. სულ დანით იყო დაჩეხილი... ამის გარდა კიდევ იყო ორი სხვა ოთახი უჭერო და უიატაკო... ათი ქცევა ეზო სულ მოტლეკილი იყო. აქა-იქ გამხმარი ბალახის ღეროები ობლად ამოჩრილიყვნენ მინიდან. უწვიმობისაგან მინა დამსკდარიყო...“ (გიორგი წერეთელი – „კიკოლიკი, ჩიკოლიკი და კუდაბზიკა“).

„ტყით დაჩრდილული ფერდოს ძირში, რომელსაც პატარა ჩქრიალა მდინარე ჩაუვლის ახლო, დგას ფიცრული სახლი, რომლის სახურავი თითქმის სულ ჩანგრეულა, უსახურავოდ დარჩენილი კედლები სტიქიონთ ძალით გაშავებულა, აქა-იქ ღოჯებში ცოტათი დამპალა კიდეც, ხავსი მოჰკიდებია, სუროთი მობურღულა. დანარჩენი შენობები ზოგი, ეტყობა, ნაუღიათ და ზოგი კი,

მაგალითად, ფაცხა, საძროხე და მისთანა წვრილმანები დამპალა და დალენილა. ჭიშკრიდან და ეზოს ღობიდან მხოლოდ აქეთ-იქით გადაზნექილ-გადმოზნექილ ურთხელის ბოძები და სარები დარჩენილა. ეზო ტევრად გადაქცეულა, ბარდ-ეკალს მოუცავს, ნორჩი ხეხილები – ლელვი, ატამი, ბია და სხვა, საქონელს დაუმტვრევია და გაუფუჭებია. სულ მთლად აქაურობა სამარისებურ მყუდროებას მოუცავს“ (ეგნატე ნინოშვილი – „პარტახი“).

დიდ შეცდომას დაუშვებდით, თუ ამ სურათებს მხოლოდ სოციალურ-ეკონომიკური გასაჭირის ილუსტრაციად ჩავთვლიდით. მარტო სოციალოგიური კუთხით განვიხილავდით. დაქცეული სახლ-კარი დაპატიმრებული თავისუფლების სიმბოლოც არის. თუ ქონებრივი სიდუხჭირე, ერთი მხრივ, ნიჰილისტთა ნისქვილზე ასხამდა წყალს, მეორე მხრივ, ოპტიმისტთა ოცნებას ფრთებს აკვეცავდა. ბოჭავდა და ზღუდავდა მათ. სილატაკის სურათები იმ კაემანსა და სევდას გვიჩვენებენ, რომლითაც შეპყრობილია არა მარტო პროტაგონისტები ამ მოთხრობებისა და რომანებისა, არამედ მათი ავტორებიც, ამდენად, მთელი მე-19 საუკუნის მოაზროვნე საქართველოც. ამას ადასტურებს ის წერილიც, რომელიც ნიკოლოზ ბარათაშვილმა გაუგზავნა ბიძას, გრიგოლ ორბელიანს, 1843 წლის 21 აგვისტოს.

„ახლა მე იმას ვამბობ, რომ მე შინაგანი ხმა მიწვევს საუკეთესოს ხვედრისაკენ, გული მეუბნება, რომ შენ არა ხარ ახლანდელის მდგომარეობისათვის დაბადებულიო! ნუ გძინავსო! მე არ მძინავს, მაგრამ კაცი მინდა, რომ ამ პატარა ღრე-კლდეს გამიყვანოს, და დავდგე გაშლილს ადგილს. ოჰ, რა თავისუფლად ამოვისუნთქავ მაშინ, რა ხელმწიფურად გადავხედავ ჩემს ასპარეზსა!“

წერილის თარიღს მნიშვნელობა არა აქვს. ეს მთელი მე-19 საუკუნის საქართველოს ოცნებაა. საქართველოსაც სჭირდებოდა კაცი, რომელიც გაიყვანდა მას ეროვნული მონობის ღრე-კლდიდან.

გათავისუფლების პრობლემა სხვადასხვა კუთხით ისმოდა: პიროვნული, ეროვნული და ორივე ერთად. რაკი მკვიდრდებოდა საქართველოში ახალი, უცნობი ზნე-ჩვეულება, ცხოვრებისა

და აზროვნების წესი, ქართველს არა მარტო ქონებრივი რღვევა ემუქრებოდა, არამედ ცნობიერების დაშლაც.

თუ აღექსანდრე ორბელიანი გაუბედავად მაინც ფიქრობდა, – „მე რუსები საქართველოში არ მიყვარან, მინდა აქედან ისე გადაიქარგნენ, რომ საქართველოს სუნიც იმათ ველარ მიედინოს და რუსეთში კი ბედნიერად იყვნენ“, – დიმიტრი ყიფიანი გულახდილად აღიარებდა, – „მე რუსი ვარ ჩემის სამსახურით, ლუკმა პურით, რომელსაც ვჭამ, და ჩემის აზრის მიმართულებით. მე ქართველი ვარ გვარტომობით და მოძმეთა ენით“.

ასე დაკავშირდა ერთმანეთთან ქონებრივი და სულიერი ვითარება: რუსი ვარ, რაკი რუსის ხელფასით ვიკვებები, ქართველი ვარ, რაკი ქართულად ვმეტყველებ. ჩამოყალიბდა ახალი ტიპი, რომლის არსი რუსთა პატივში მყოფმა გლახა ჭილაშვილმა (მეორე სახელითაც არის ცნობილი – გაბრიელ ჭილაძე) ასე გამოხატა: „რუსიცა ვარ და ქართველიც“. გაჩნდა ორბუნიანი ქართველი, რომლის არსებობა დღესაც გრძელდება.

ქართულ ტანისამოსსა აბა რაღად იკადრებს:
სწავლული კაცი არის, ტანზედ ფრაკი აცვია;
ვინც რუსული არ იცის, მთის ნადირსა ადარებს, –
ვინც ამტყუნებს, მართალს ბრძანებს: ის სწავლული კაცია!
არ მოსწონს სალამური, არც თარი, არც ჩონგური,
ლეკური ეზიზღება, მოსწონს ტანცი-მანცია;
ვერ დავძრახავთ: ოპერისთვის მიუჩვევია ყური!
უჰ! რა შვილი დამდგარა! რა სწავლული კაცია!..
თუ რუსული არ იცი, ახლოს ნუ ეკარები,
მუსაიფი არ უყვარს, ქართულში ზარმაცია;
უსწავლელებთან, თურმე, მოსდის ზაფრის ქარები;
რა ჰქნას? არ გავამტყუნებ: ის სწავლული კაცია!..
გაბუტვით დადის, სიბრძნე აღარ ეტევა ყელში,
მთელს „ნაციას“ ის მოსწონს, მას სძულს მთელი „ნაცია“!
აი, სწავლული შვილი, სანატრი ამ სოფელში,
ქართველების შეხედვით ყოვლად კარგი კაცია!..

(აკაკი წერეთელი)

მიმდინარეობს დიდი სულიერი, შინაგანი კონფლიქტი. დრო აჩვენებს, რა დასძლევს – ქართული თუ რუსული ბუნება. დიმიტრი ყიფიანი ღონიერი კაცი იყო და, როცა ვითარებამ მოითხოვა, მასში ქართულმა ბუნებამ გაიმარჯვა. მართალია, ამ გამარჯვებას ხორციელად შეენირა, მაგრამ სული მისი გადარჩა. ყველას არა აქვს დ. ყიფიანის ძალა, ამიტომ ბარე ორი საუკუნე მიმდინარეობს სულის რღვევა.

ენა სულის ნაწილია, თუ სული ირღვევა, ირყენება ენაც და პირიქით – თუ ირყენება ენა, ირღვევა სულიც. ეს გრიგოლ ორბელიანმა აფორიზმით გამოთქვა:

ერის ცხოვრება, მისი დიდება, მის ისტორია დაცულ არს ენით;
რა ენა ნახდეს, ერიც დაეცეს... ნაეცხოს ჩირქი ტაძარსა
წმინდას!..

ხოლო გიორგი ერისთავმა მთელი სურათი დახატა. მისი პერსონაჟები ამღვრეული ენით მეტყველებენ: ქართულ-რუსულ-სომხურად.

ჩვენ ხშირად ვლაპარაკობთ, რომ ლავრენტი არდაზიანმა, გიორგი ერისთავმა, გიორგი წერეთელმა დაგვიხატეს ახალი, ვაჭართა კლასის გამოჩენის სურათი ქართულ სინამდვილეში. მაგრამ არაფერს ვამბობთ უმთავრესზე: როგორ შემოვიდა ქართულ მწერლობაში ცნობიერების მთლიანობას მოკლებული ადამიანები. განსაკუთრებით სრულად ეს გ. ერისთავის პიესებში გამოჩნდა.

ცნობიერების მთლიანობას მოკლებული ადამიანები სრულიად თავისებური მოვლენაა. ისინი არსებობენ მხოლოდ კოლონიურ ლიტერატურაში და იბადებიან ორი კულტურის შეჯახების დროს. მით უმეტეს, თუ ერთი კულტურა მეორეს ჩაგრავეს პოლიტიკურად, სამხედრო და სახელმწიფო ძლიერების მხრივ.

ცნობიერების მთლიანობას მოკლებული ადამიანების სამყაროში არ არსებობს ამაღლებული. მათი სულიერი მიდრეკილებანი შეზღუდულია და არ სცილდება ქონებრივ ინტერესს. მათ სამყაროში ილუპებიან ისინი, ვისი სულიც იღვიძებს. მათი მიდრეკილება მიბაძვაა ან უფლებრივად, ან წოდებრივად, ან ქონებრივად უპი-

რატესისა. ამდენად, უცხოა მათთვის თავისუფლების წყურვილი. სულიერთა, გულით ამბობენ თუ ორპირობენ, ისინი ელაქუცებიან ძლიერს, მბრძანებელს. ავლენენ ლაქიურ ერთგულებას. ივინყებენ ეროვნულობას.

„ეხლა მე ვიცი, თქვენ ამ უბედურის-შვილს დააჭერინებთ, ცინეშიაც ჩასომთ, მაგრამ იმას კი გეხვეწებით – ბევრს ნუ აცემინებთ: აზიზადა მყავს გაზრდილი, მაგას – ერთი ორმოც-სამოცამდე რუსის წკეპლა ჭირადაც და ლხინადაც თავსაყრელად ეყოფა. რა ვქნა? ჩემი გაზრდილია, მაინც მებრალეობა. გთხოვთ უმორჩილესად, მაგაზედ მეტს კი ნუ დააკვრევენებთ. რაც უნდა იყოს, მე ეგენი, ეგ გველის ნინილები, მაინც ჩემად მეგულებიან, შვილებივით დაგვიზრდია, დიდი სიბრალული მაქვს. ეგრე, გეთაყვანე, ბევრს ნუ აცემინებთ. თუ სამოცი გეცოტავოთ, ერთი ოციოდე კიდევ მიუმატეთ, არა უშავს-რა. მაგაზედ მეტს კი... აი, მუხლმოდრეკითა გთხოვთ – ნუ გადააჭარბებთ. ეს კია, რომ რუსს უნდა დააკვრევიოთ როზგები, თორემ ქართველი ხომ მოგესხენებოთ, მაგისტანებშიაც ქალაჩუნა არის, ისე ვერ დაკრავს, როგორც ზაკონი და კანონია. ამასაც, თქვენმა მზემ, მაგისტავის ვამბობ, თორემ ცემა ცემად ჩაეთვლება და ეგ კი ისევ-ისე ვირად დარჩება“ (ილია ჭავჭავაძე – „გლეხთა განთავისუფლების პირველ-დროების სცენები“).

„მე იმას, თუ ქალი ვარ, ქართველობას დავავინყებ! რა ხალხია ქართველები? სულმდაბალი, ღარიბი, გაუნათლებელი, ერთი ნემსის საღირალზე გაგყიდის... რა ენაა ქართული ენა? პოვრების და ლაქიების ენაა, განათლებულ საზოგადოებაში ვინ გაიგონებს მას? მე ჩემი შვილი ისე უნდა გავზარდო, რომ ქართული არ გავაგონო. ის კი არა, თუ ღმერთმა მომასწრო მისი გაზრდა, გვარსაც კი გამოუცვლი, რუსულ გვარს დავარქმევ, იმიტომ რომ რუსული გვარი ჩემი აზრით კეთილშობილების ნიშანია. რაც მალე გარუსდება ჩვენი ხალხი, ისე უფრო მალე შევა ბედნიერებაში“ (გიორგი წერეთელი – „გულქანი“).

ჩამოყალიბებულია საზოგადოება, რომელსაც სახე დაეკარგა. გაითქვიფა და აირია. უარყო საკუთარი მე. დრო მიდიოდა, მაგრამ

ვითარება არ იცვლებოდა. მდგომარეობა იგივე რჩებოდა. როცა დრო მდინარებს, მაგრამ ვითარება-მდგომარეობა უცვლელი რჩება, ხალხს ეუფლება სასონარკვეთილება. ყოველი ადამიანი დროის სელასთან აკავშირებს ვითარება-მდგომარეობის ცვალებადობასაც. ეს ბუნებრივი სურვილია. ბუნებრივი კანონიც არის. ხალხი თუ პიროვნება, რომელიც ამ კანონზომიერებიდან ამოვარდება, განწირულია.

უნდა გადალახულიყო სასონარკვეთილებისა და განწირულობის განცდა. სასონარკვეთილებასა და განწირულებას მე-19 საუკუნის ქართულმა მწერლობამ ოთხი მხრიდან შეუტია: ნიკოლოზ ბარათაშვილის ეროვნული და პიროვნული თავისუფლების ამბოხით, რაფიელ ერისთავის სოფლის ყოფის მშვენიერებით, ილია ჭავჭავაძის ეროვნული და სოციალური პროგრამით და აკაკი წერეთლის შემოქმედებითი არსებობის სიხარულით. ამ ოთხ დარტყმას უნდა დაეწვია რუტინა და ქართველი ერისათვის ისტორიის ასპარეზი გაეკაფა.

ნ. ბარათაშვილის რთულ და ნაირფეროვან პოეზიაში ბობოქარი, მოუსვენარი, აჯანყებული სული ტრიალებს. მართალია, მარტოობის მძაფრი განცდა მას არასოდეს ტოვებდა, მაგრამ ამ სოფელზე უარის თქმა მას ადამიანის დამცირებად და უღონობად მიაჩნდა. აქარსებობას მომღერალ, ცრუსა და მუხთალ სოფელს ეძახდა, მაგრამ მის ხიბლსაც უტყუარად ხედავდა. მას არც საყვარელი ქალის საყურის თამაში დარჩენია შეუმჩნეველი და არც ყაბახით აღგზნებული კეკლუცის ფეხები. არც მიბნედილი თვალების მიმართ დარჩენილა გულგრილი და არც ნიავის მიერ მიშლილ-მოშლილი დაღალებისა. მის ყურს ფორტეპიანოზე მომღერალი მზეთუნახავიც ატკბობდა და ჩვილი ყრმის ტიკტიკიც. მას ფრიალო კლდეზე გადამდგარი ჩინარიც ხიბლავდა და მცინარი და ცრემლიანი მთანმინდაც. მაგრამ გულში მაინც განუკურნებელ სევდას ატარებდა. სევდას, გამონეულს მამულისა და პიროვნების ბედი.

ძნელი არის მარტოობა სულისა:
მას ელტვიან სიამენი სოფლისა,

მარად ახსოვს მას დაკარგვა სნორისა,
ოხვრა არის შვება უბედურისა!

თუმცა გულდახურულობისა და სოფლისმომდურაობის გამო არ გამხდარა იქარსებობის მონატრული. პირიქით, სხვა რამ ეოცნებებოდა – „მინდა რომ ვიყო ვარსკვლავი, განთიადისა მორბედი, რომ ჩემს აღმოსვლას ელოდენ ტყეთა ფრინველნი და ვარდი...“ უნდოდა მარადიულ კოსმოსურ კანონზომიერებას შერწყმოდა: „საღამოს მისთვის შთავიდე, რომ დილა უფრო ვაცხოველო“. იმასაც ნათლად ხედავდა, რომ მარადიული კოსმიური კანონზომიერებებისაკენ მიმავალი გზა იმ მუხთალ და ცრუ ნუთისოფელზე გადიოდა, რომელსაც ყოველი კაცი უჩივის, მაგრამ არავის ეთმობა.

მაგრამ რადგანაც კაცი გვექვიან – შვილნი სოფლისა,
უნდა კიდევ მივდიოთ მას, გვესმას მშობლისა.
არც კაცი ვარგა, რომ ცოცხალი მკედარსა ემსგავსოს,
იყოს სოფელში და სოფლისთვის არა იზრუნვოს!

„მერანის“ ავტორი თავის ქვეყნის ღვიძლი შვილი იყო და მამულის ბედი – მისი ფიქრისა და ზრუნვის საგანი. მართალია, საქართველოს ბედი „დიდი ხანია გადაუნყვეტია გულს ირაკლისა“, მაგრამ ნ. ბარათაშვილი ვერ გახდებოდა მისი თანახმა. ის, რასაც „ბედი ქართლისაში“ სოფიო ამბობს, პოეტის გულის ამოძახილია.

უნინამც დღე კი დამელევა მე!
უცხოობაში რაა სიამე,
სადაცა ვერ ვის იკარებს სული
და არს უთვისო, დაობლებული?
რა ხელ-ჰყრის პატივს ნაზი ბულბული,
გალიაშია დატყვევებული!
და ველად იგი, ამხანაგთ შორის,
ჭირსა, ვით ლხინსა, ერთგვარ დამღერის!
ესრეთ რას არგებს კაცსაც დიდება,
თუ მოაკლდება თავისუფლება?

ამას ის გულახდილი, დაუფარავი აღტაცება-შეძახილი ადას-
ტურებს, რაც ნ. ბარათაშვილს არ შეუნიღბავს არატენდენციურო-
ბის ბურუსით: „ჰოი, დედანო, მარად ნეტარნო, კურთხევა თქვენ-
და, ტკბილ-სახსოვარნო!“

როგორც პიროვნების, ისე ერის მონობა სამყაროს მთლიანო-
ბასა და ჰარმონიას არღვევდა. იმ უხილავ, მისტიკურ კავშირს
წყვეტდა, რომლითაც ყველაფერი ერთმანეთს ებმის და ერთიანი
ხდება. რა კავშირსაც ნ. ბარათაშვილი მთელი არსებით გრძნობ-
და და სულის თვალებით ხედავდა. „მრწამს, რომ არს ენა რამ
საიდუმლო უასაკოთაც და უსულთ შორის, და უცხოელეს სხვათა
ენათა არს მნიშვნელობა მათის საუბრის!“ ამას საუკუნის დასას-
რულს მეორე ჯადოქარიც დაინახავს და წინაპარს „გველისმჭამე-
ლის“ დაწერით შეესიტყვება. საუკუნის სული გამთლიანდება.
ნ. ბარათაშვილსაც ის ენა ესმის და ის კავშირი აქვს კოსმოსთან,
რა ენაც ესმის და რა კავშირიც აქვს ვაჟა-ფშაველას. ქართული
მე-19 საუკუნე 1783 წელს იწყება და 1907 წელს მთავრდება, მაგ-
რამ იგი ერთიანია, რამეთუ მისი გამჭოლი ხაზი ნ. ბარათაშვილის
მერანის ლტოლვაა თავისუფლებისაკენ. მე-20 ახსნულში მას
მესამე ჯადოქარი გამოეხმაურება „ლურჯა ცხენებით“. ნ. ბარათა-
შვილსა და ვაჟა-ფშაველას დარად მანაც იცოდა, რომ „სძინავთ
ბნელ სვეულებში გამოუცნობ ქიმერებს!“

გამოუცნობი ქიმერების წვდომა თავისუფალ სულს შეუძლია.
მას ერიც უნდა მიწვდეს და პიროვნებაც. არ არსებობს თავისუ-
ფალი ერი თავისუფალი პიროვნების თვინიერ და პირიქით: არ
არსებობს თავისუფალი პიროვნება თავისუფალი ერის თვინიერ.
თავისუფალი კაცობრიობა თავისუფალი ერებისა და პიროვნე-
ბებისაგან ყალიბდება.

სად დამიღამდეს, იქ გამითენდეს, იქ იყოს ჩემი მინა
სამშობლო;

მხოლოდ ვარსკვლავთა, თანამავალთა, ვამცნო გულისა მე
საიდუმლო!

რა არის ეს გულის საიდუმლო?

რომ გათენდება დილა მზიანი და ყოველს ბინდსა ის
განანათლებს!

ქართული მე-19 საუკუნე ამ მზიანი დილის მოლოდინი იყო.
ამბოხებული სულის გვერდით, საქართველოში ის კაციც
ცხოვრობდა, ვინც დღედაღამ მიწას დასცქეროდა და დაკოჟრილი
ხელებით ხორცისა და სულის საზრდელს ქმნიდა. მას იმედი და
სიხარული სჭირდებოდა. რაფიელ ერისთავი გლეხის ყოფის მძიმე
სურათს ხატავდა, მაგრამ ამას გვერდით თან ახლდა რალაც სილა-
მაზე, რასაც სოფლური არსებობის იდილია და გლეხის დაუმორ-
ჩილებელი და გაუტეხელი ბუნება ქმნიდა.

ბატონის, მამასახლისის, გზირისა და მევახშის მიერ დაჩაგრულ
მშრომელს აქარსებობის მაინც არ ეშინოდა.

მოხან, მოთესე, მოიმკე,
ბუნება მწყალობელია;
გამხნევედი, ძმაო, იმედი
არსად არ გაგიფრინდება,
ღმერთი დიდია, ღარიბო,
გული ნუ შეგიშინდება.

...
ვცხოვრობ ბეჩავი, ღეთის მადლით,
არ გამტეხია გულია,
ნუ გეგონებათ, შევშინდე
ჯაფისგან მოქანცულია!

მიწას მიბმულ მაშვრალს აქარსებობის იმედს თავად ბუნების
მშვენიერება აძლევდა. ყველაფერი გარემომცველი უთვალავ სი-
ლამაზეს შეიცავდა. ნუთუ შემოქმედი ამ მშვენიერებას ადამიანის
აქყოფნის გასამწარებლად ქმნიდა? ძნელი დასაჯერებელი იყო ეს.
ამიტომ ადამიანი ბუნებით ტკბობას უნდა მისცემოდა და სულის
სიმშვიდე ეპოვნა.

რ. ერისთავს ყველაფერი ახარებდა – მზის ამოსვლა, მწიფე ყა-
ნის ბიბინი, შრომით დაქანცული გლეხის ხილვა, თოვლის მოსვლა,
როველი... ერთი სიტყვით, ბუნება, მთელი მისი ყოფიერებით.

მინდორი და ველი ჰყვავის,
ნამი ბზინავს ათასფერად,

მზემაც თვალი დააჭყიტა,
ამოვიდა მათ სამზერად...

...
ბიჭო, პური შემოსულა,
ლეღავს, ბზინავს ოქროს ფერად,
უფლის თვალი შიგ ტრიალებს, –
მოდით, ნახეთ, თუ არ გჯერათ!..

...
თავზე ნაუკრავს ნარმის ნახევი,
მოდის, ლიღინებს, დაბალს ხმაზედა,
მოდის ამაყად, მჭრელი ნამგალი
გადაუდვია მოღლილს მკლავზედა...

...
მახსოვს, როცა ბალღი ვიყავ,
მიხაროდა თოვლის მოსვლა.
თოვლის გუნდის გაკეთება,
სროლა, თოვლში გორვა, მოსვრა...

...
ყურძენი დამწიფებულა,
დახე, როგორ წითლად ღუის,
ჩქარა, ჩქარა რთველი, თორემ
კოლო-ბუზი თავს დაჰბზუის...

სიცოცხლე განუმეორებელი მშვენებით იყო სავსე. მის წინაშე
ფერმკრთალდებოდა ყველა სოციალური გასაჭირი და უბედურე-
ბა. აქარსებობის წიდილში ადამიანი მარტო არ იყო. მას ამხნევებ-
და და ძალას მატებდა ოჯახიც, მეზობელიც, ამხანაგ-მეგობარიც.
ყოფის იდილიური სურათის ხილვაც კი მხნეობის მომგვრელი იყო.

ცხელა და ცხელა, პაპანებაა,
ქოხის წინა ზის ყმანვილი დედა,
პანია ბიჭი, ჩჩვილი ფუნთუშა
ხელს უცაცუნებს ძუძუებზედა...

ოჯახის მამას, ამის მხილველს, ყველა ჭირ-ვარამი ავიწყდება.
სიცხეც, გლეხის მძიმე შრომაც, ჩასაფრებული გზირ-მამასახ-
ლისიც, ვალიცა და ვახშიც. ყველაფერი წარმავალია. მარტო აქა-
რსებობის მშვენიერებაა წარუდინებელი. წუთისოფლის წისქვილი
ყველასა და ყველაფერს ფქვავს, მაგრამ ვერას უშვრება სიცოცხ-
ლის მარადიულობას. იგი გრძელდება და ადამიანიც ყოველთვის
პოულობს არსებობის წყაროს. ქვრივ-ოხერ ბეჩავ თინიას ღმერთი
წყალობის თვალთ უყურებს. ერთი მუჭა ხორბალი დათესა, მაგ-
რამ „ზღვა გასკდა, შიგ დატრიალდა ღვთის თვალი“, არც მოსავ-
ლის აღება, ყანის მომკა გასჭირვებია, მამითადი¹ დაეხმარა.

დილა-ადრიან მოადგნენ
კარზე რჩეული ბიჭები,
„პოპუნათი“, კიჟინით
მოედგნენ ქვრივის ყანასა,
არ შევხვედრივარ მამითადს
მე არსად ამისთანასა!..

რაფიელ ერისთავის აზრით, გულგატეხილობისა და სასო-
წარკვეთილების უფლებას აქარსებობის მშვენიერება არ იძლევა.
ბუნების, ყოფიერების, ადამიანის მშვენიერება ღმერთის ხილული
გამოვლენაა და, ამდენად, იმედის საფუძველიც.

წყალია ჩვენი ანმყო დიდება,
ურჯულოება წყლით იწმინდება!
წყალი გზა არის ქრისტეს სჯულისა,
წყალი – განმწმენდი ჩვენის სულისა!
წყალი – ნამალი სნეულებისა,
წყალი წყაროა უკვდავებისა!

არა მარტო რ. ერისთავს, არამედ მე-19 საუკუნის მთელ
ქართულ მწერლობას სწამდა და სჯეროდა, რომ ქრისტეს მიერ

¹ მამითადი (ნადი) – მეზობელ-ახლობელთა უსასყიდლო დახმარება
მოსავლის აღებაში.

მონათლული კაცობრიობა არ დაკმაყოფილდებოდა შრომის იდეალით. შრომა გათავისუფლდებოდა და კაცობრიობაც შვებით ამოისუნთქებდა.

შრომისა ახსნა – ეგ არის ტვირთი
ძღვეამოსილის ამ საუკუნის,
კაცთა ღელვისა დიადი ზვირთი
მაგ ახსნისათვის მედგრად იბრძვის...
შრომის სუფევა მოვა მაშინა
ჭეშმარიტების მის ძლიერებით
და განმტკიცდება სოფელსა შინა
კაცთმოყვარების სახიერებით...

ახალგაზრდა ილია ჭავჭავაძე ამ სიტყვებით რ. ერისთავის ოცნებასაც აგრძელებდა და საკუთარ მრწამსსაც ერს აცნობებდა.

შრომის გათავისუფლებაც ქართული მე-19 საუკუნის მოლოდინი იყო.

ალბათ, მეტად იშვიათად გამოსულა სამოღვაწეო ასპარეზზე ყმაწვილი კაცი ისეთი ნათელი და გარკვეული პროგრამით, როგორც ილია ჭავჭავაძეს ჰქონდა: „ღმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ, რომ წარუძღვე წინა ერსა“. და მართლაც, წინ უძღოდა, სანამ წინამურში არ დაეცა განგმირული. ილიას პიროვნებისა და ცხოვრების წესის თავისებურება იყო ისიც, რომ თანაბრად მოახერხა შემოქმედებითი და პრაქტიკული საქმიანობის შერწყმა. დღეს უკვე გვიჭირს, გავარკვიოთ – ვინ უფრო დიდია, მწერალი (პოეტი, პროზაიკოსი, პუბლიცისტი) ილია ჭავჭავაძე, თუ ბანკირი და საზოგადო მოღვაწე ილია ჭავჭავაძე. ვინ უფრო სჭირდებოდა მე-19 საუკუნის საქართველოს. უფრო მართალი ვიქნებით, თუ ვიტყვი, რომ ილია ჭავჭავაძის ორივე ჰიპოსტასი თანაბრად აუცილებელი და საჭირო იყო. ადამიანური საქმიანობის ორივე მიმართულებას – მხატვრულ შემოქმედებასა და ეკონომიკურ-ფინანსურ პრაქტიკას – იგი ერთი მიზნისათვის იყენებდა: საქართველოს თავისუფლებისათვის. მაგრამ, ილიას აზრით, ვერც სოციალურად და ვერც ეროვნულად ვერ გათავისუფლდებოდა

ქართველობა, თუ სამი პრინციპი არ განხორციელდებოდა რეალურად: შრომის უანგარო სიყვარული, იდეალის უდრეკი სამსახური და ეროვნული ერთიანობა.

ოთარანთ ქვრივი და მისი გიორგი იდეალური მშრომელი ადამიანები არიან. გიორგისათვის ჩემი და სხვისი არ არსებობს. სხვისას იგი ისევე უფლის და პატრონობს, როგორც თავისას.

არჩილის მეჯინიბესაც გულიანად სცემა. რატომ? მეჯინიბეს არჩილის გაოფლიანებული ცხენი დაება. არ გაუტარ-გამოუტარებია, რომ ოფლი შეშრობოდა. ცხოველს დახუთვა ემუქრებოდა. ეს უსულგულობა ვერ აიტანა გიორგიმ.

გიორგის ეს თვისება სოფელს უკვირს. „ეს კაცი ან გიჟია, ან ღვთისაგან მოგზავნილი“. გიორგი არც გიჟი იყო და არც ღვთისგან მოგზავნილი. იგი მშრომელი კაცის ის იდეალი იყო, რომელზეც ილია ოცნებობდა, მაგრამ გიორგისა და მისთანების სიცოცხლისათვის გარემო არ არსებობდა. იმისათვის, რომ ადამიანმა შემოქმედებითად იცოცხლოს, მარტო მისი თვისება არ კმარა. გარემოც უნდა უწყობდეს მას ხელს, მისი გაეგებოდეს და ესმოდეს. სამწუხაროდ, გიორგის გაგება, არა თუ გარემოს, არჩილსაცა და კესოსაც არ შეეძლოთ. არა იმიტომ, რომ ისინი სოციალურად იყვნენ განსხვავებულნი. ომარაანთ მოჯამაგირეც გლეხია და არჩილის მეჯინიბეც, მაგრამ იმათაც ვერა გაუგიათ რა გიორგისი. მათი გათიშვის საფუძველი ცნობიერების სხვადასხვაობა იყო. გიორგი იმ ცნობიერების ნაყოფი იყო, რაც ილიას ჰქონდა, რაც ახალი იყო და მომავლის იდეალი. არჩილიც, კესოც, ომარაანთ მოჯამაგირეც თუ არჩილის მეჯინიბეც ჯერ ძველისაგან ვერ გათავისუფლებულიყვნენ. მათ ტრადიცია ბოჭავდა, ზღუდავდა. არჩილსა და კესოს გონება გიორგის სიკვდილმა გაუთავისუფლა, შიგნიდანმხედველი თვალეები აუხილა. ამიტომ გაუხარდა არჩილს კესოს ტირილი. ამით დაინახა მან გაყოფილი ცნობიერების გამთლიანების იმედი, ძველი ირღვეოდა და იშლებოდა. შორეულ თვალსანიერზე მოსჩანდა ახალი.

ცნობიერების გამთლიანება ეროვნული მასშტაბით უნდა მომხდარიყო. სხვაგვარად თავისუფლების მოპოვება არ მოხერხდებოდა. ცნობიერებადაშლილი ხალხი მონობას თავს ვერ დააღწევდა.

აგერ ორ-სამს კაცს რაღაც უგრძნიათ,
ქვეყნისა სახსრად ერთად მოდიან,
ერთის საქმისთვის გაულვიძნიათ
და ერთმანეთს კი არ ენდობიან.
ერთმანეთისა მათ სიკეთე ჰპურთ,
თუმც ერთისათვის თითქო იღვნიან;
თვით ამხოზენ მას, რის აღდგენაც ჰსურთ,
თვით ჰშველიან მას, რასაც ებრძვიან...

ეს გაორება იმის ბრალიც იყო, რომ იდეალის სამსახურში ბევრი მერყეობდა. რაც დღეს სწამდა, იმისი ხვალ არ სჯეროდა. რასაც ხვალ იწამებდა, იმას ზევ ეჭვის თვალთ შეხედავდა. იდეალის წამდაუნუმ ცვლა მათ ზნეობრივ ტკივილს არ აყენებდა. სულის სიმტკიცე იშვიათი თვისება გამხდარიყო. როცა „განდებილი“ იწერებოდა, ილიას სწორედ რწმენის სიმტკიცის პრობლემა აწუხებდა. ბეთლემს შეხიზნული ბერი მანამ მშვიდად და პირნათლად გრძნობდა თავს, სანამ მწყემსი ქალის სახით განგებამ ცდუნება არ მოუვლინა. განდებილის რწმენის სიმტკიცე შეირყა.

– მამ ვინც ქვეყნად ვართ, ყველა ნაფწყდებით,
ველარ დავიხსნით ვერაფრით სულსა?
– ხსნა ყველგან არის... ხოლო გზა ხსნისა
ესეთი მერგო მე... უბედურსა...

ეს უკვე მერყეობა აღარ იყო. ეს რწმენის უარყოფა იყო. განდებილიც დამარცხდა.

იმ სამ პრინციპს, ილიამ რომ წამოაყენა – ენა, მამული, სარწმუნოება – განხორციელება მაშინ ეწერა, როცა ქართველი შრომის სიყვარულს ისწავლიდა, ეროვნულ ერთიანობას მიაღწევდა და იდეალის სამსახურში ვერავითარი ცდუნება ვერ დასძლევდა.

ეროვნული ცნობიერების გამთლიანებაც, შრომის სუფევაც, თავისუფლებაც ქართული მე-19 საუკუნის მოლოდინი იყო.

აღბათ, მე-19 საუკუნის არც ერთ ქართველ მწერალს არ უთქვამს იმდენი მწარე სიტყვა საქართველოზე, რამდენიც აკაკი წერეთელს. ეს მან დაიკვნესა – „ფურთხის ღირსი ხარ შენ, საქა-

რთველოვ!“ ეს მან დაამუნათა ქართველი – „თუ გშია, პატრიოტობ, შენ მოძმესაც უწყრები; მაგრამ მაშინ კი სხვა ხარ, როდესაც გამოძლები; თავი ქონით გაქვს სავსე და ტვინით კი – ფეხები“. ეს მან უსაყვედურა ჩვენს ხალხს – „გამტანია ჩემი ერი, გარეგანად მშვენიერი... ისე უყვარს ქვრივ-ოხერი, რომ ჰსურს იყოს ჩვენში ბევრი...“ მაგრამ აკაკის შემოქმედებაში არის ერთი თვისება, რომელიც მას რენესანსული ტიპის პოეტად ხდის. მრავალ ღირსებასთან ერთად, რენესანსულ ხელოვნებას ჰქონდა კიდევ ერთი თვისება – შემოქმედების სიხარული. რენესანსის ეპოქის ხელოვნება იქმნებოდა სიხარულით. თავად შემოქმედება იყო სიხარული. არა ძალდატანება, არა იძულება, არა შეკვეთა, არამედ სიყვარული. ტკივილი, ტანჯვა, მწუხარება, სიკვდილი, ყველაფერი წარმოჩენილი იყო აქარსებობისა და შემოქმედების სიხარულის ნათელში. ასეთი სიხარულის ნათლით არის გამსჭვალული აკაკის პოეზიაც. ამ თვალსაზრისით არის იგი რენესანსული პოეტი. გესლიან სატირას წერს იგი თუ პათეტიკურ პოემებს, სევდით ევსება გული თუ ომახიანად ყიჟინებს, ანმყო გულს უკლავს თუ მომავალი ახარებს – ყველგან სიხარულის ნათელი სუფევს, რომელსაც მის შემოქმედებაში სიმბოლური ხატი აქვს – ცისარტყელა.

როგორც შვიდძალი ფერადი
ამშვენებს ცისარტყელასა,
ისე დაეცყო სახეზე
სიამოვნება ყველასა...

...
რომ გაათავეს თურმე ეს ლოცვა,
ზეცას შეხედეს სამთავემ ნელა
და დაინახეს, რომ ძველ ადგილზე
გამოესახათ მათ ცისარტყელა...

...
ეს რომ ბრძანა, ნათლის სვეტად
გადმოეშვა ცისარტყელა:
აიტაცა შუქმა შუქი
და მას გაჰყვა თანვე ყველა!

აკაკი წერეთლის შემოქმედების ამ თვისებას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ქართველი ერისთვის. შემოქმედი მარტო ის კი არ არის, ვინც ქმნის, არამედ ისიც, ვისაც შემოქმედება ესმის და გაეგება. ქართველ ხალხს ესმოდა კიდევ და გაეგებოდა კიდევ აკაკის შემოქმედებაში არსებული სიხარულის ნათელი. ეს ნათელი თავად ქართველი ერის ბუნებიდან ამოდიოდა. გრიგოლ რობაქიძეს აქვს ნათქვამი – ქართველი ცხოვრობსო პრინციპით: გაიხარე – გამახარე. მართალია, აკაკი ბევრად ადრე, მისებურად ენაკვიმატობდა და ხუმრობდა: ქართველების დევიზია – გატირებ და გიტირებო, მაგრამ მან კარგად იცოდა, რომ ქართველის ბუნების უმთავრესი თვისება სწორედ სიხარულია. სიხარულით ებრძოდა ქართველი ყველა ჭირ-ვარამს, რომელიც კი მას თავზე დასტეხია გრძელი საუკუნეების მანძილზე. ქართველის გონება არასოდეს არ ყოფილა ფანატიზმით დაბნელებული. არც რელიგიურ, არც პოლიტიკურ, არც სოციალურ, არც ფილოსოფიურ ფანატიზმს მისთვის სალი განსჯის უნარი არ წაურთმევია. არც გამარჯვებას და არც დამარცხებას ქართველში არ ჩაუკლავს ცხოვრების ხალისი. იგი ყველგან და ყველაფერში პოულობდა სიხარულის წყაროს. თუ ჩვენს ისტორიაში ბევრი შავი ფურცელია – ადამიანთ ვაჭრობით დაწყებული, ლაღატითა და დასმენით დამთავრებული, – ეს მაშინდელია, როცა ქართულ სულიერ სამყაროს უცხო ძალა თრგუნავდა. რაც ყოველთვის გვიჭირდა და დღესაც გვიჭირს, ეს არის უცხო სულიერი გავლენისათვის წინააღმდეგობის განევა. ხორციელ ბრძოლას უფრო იოლად ვახერხებთ, ვიდრე სულიერს. სულიერად დაბეჩავებული კი ადვილად ვემორჩილებით ბოროტებას. ყველანაირ ბოროტებას აკაკი წერეთელი სიხარულის ნათელით ებრძოდა – „ვნახავ ქორწილს ბუნებისას, გავიგონებ მის მაყრულსა“. ანდერძად კი გვიტოვებდა:

მონას რად უნდა კრული სიცოცხლე?
ვისთვის აანთოს წმინდა ლამპარი?
სჯობს მონობაში გადიდკაცებულს
თავისუფლების ძებნაში მკვდარი!

მაგრამ ეს ანდერძი უკვე მე-20 საუკუნის საქართველოს ეკუთვნოდა.

სიხარულის ნათელის დადგომაც მე-19 საუკუნის მოლოდინი იყო.

მოლოდინი მოლოდინად, სურვილი სურვილად, ოცნება ოცნებად დარჩა. მე-19 საუკუნის ქართულმა მწერლობამ მაინც ვერ სძლია და დაამარცხა საბოლოოდ სასო და იმედნარკვეთილობა, ამიტომ დაიგმინა გრიგოლ ორბელიანმა: „ან ეს რაცა ვჰსთქვი, რადა ვჰსთქვი, თუ რაც მინდოდა ვერა ვჰსთქვი...“ თქმით, რაც სათქმელი იყო, კი ითქვა, მაგრამ პრაქტიკული შედეგი არ სჩანდა, ალბათ, ამის მიზეზი ისიც გახლავთ, რომ მე-19 საუკუნის ქართულ მწერლობაში ყოველი ზნეობრივად ამაღლებული და სპეტაკი პროტაგონისტი იღუპება.

ზვინიდან გადმოვარდნილი გიორგი ურმის ძალს ზედ დაეგო და დაიღუპა. ოთარაანთ ქვრივი შვილის დარდს გადაჰყვა („ოთარაანთ ქვრივი“).

ჰაჯი-უსუბმა თავი მოიკლა, რაკი მისმა აღზრდილმა ზნეობასა და კეთილშობილებას უღალატა („გამზრდელი“).

ბეთლემს შეხიზნულმა ბერმა ცდუნებას ვერ გაუძლო და შეიშალა („განდეგილი“).

რაკი ონისემ მამის იმედი ვერ გაამართლა, გოჩამ შვილი მოჰკლა და საზარელი დანაშაულით შეძრწუნებული შეირყა („ხევისბერი გოჩა“).

ალუდა ქეთელაური, ვინც, მტრის ვაჟკაცობით აღტაცებულმა, მარჯვენის მოკვეთის ადათი არ შეასრულა და მოსისხლეს მსხვერპლიც შესწირა, თემმა მოკვეთა და გააძევა („ალუდა ქეთელაური“).

მოძღვარი ონოფრე კატორლაში ჩაკვდა, რაკი უსამართლო და უკანონო ქვეყანაში უდანაშაულობა ვერ დაამტკიცა („მოძღვარი“).

ზებუნებრივი ნიჭი დაკარგა და გველისმჭამელმა მინდიათ თავი მოიკლა („გველისმჭამელი“).

ასე ტოვებენ აქარსებობის ასპარეზს ისინი, ვინც ღვთის მადლით არიან ცხებულნი. ერთი მხრივ, მორღვეულ-მოშლილი სახლ-კარი და, მეორე მხრივ, სიკვდილი აღარ ტოვებენ იმედისა

და ნუგეშის ადგილს. ადამიანის სული შეკვებასა და ვანს¹ ზმანებებსა და ხილვებში ჰპოვებს.

აკაკის „თორნიკე ერისთავში“ ხილვაა.

ენახა: ქვეყნად ჩამოსულიყვნენ
ნინო, ქეთევან და თვით თამარი.
თამარს თავს ედგა ძლევის გვირგვინი
და ქეთევანსა – წმინდა მონუმობის.
ნინოს ხელთ ეპყრა ჯვარი ვაზისა,
ნიშანი დიდი ქრისტიანობის.
ზეცად აეპყროთ სამთავეს თვალნი,
საქართველოსკენ იშვერდენ ხელსა
და შეერთებით, ხმაშენყობილად,
ჰგალობდენ ტკბილსა საგალობელსა:
– დედაო ღვთისავ! შენი ხვედრია
ეს საქართველო დიდჭირნახული,
შეუნდე ცოდვა!.. ნუ ააღებ ხელს,
ლმობიერებით იბრუნე გული!..
მოეც კურთხევა ზეცით, მაღალო,
და გარდმოსახე ძლიერად ჯვარი,
რომ აღადგინო ქართველთა ერი,
დღეს დაცემული და ცოცხალ-მკვდარი!
მისსა მხნეობას, მისსა ზნეობას
განუმტკიცებდე აღმაფრენასა
და შენს საქებრად, სადიდებელად
ნუ დაივინყებ იმ ტკბილ ენასა,
რომლითაც თამარ ბრძანებას სცემდა,
ქეთევან მარად შენ გადიდებდა
და ნინო ძისა შენისა მცნებას
შენგან რჩეულ ერს უქადაგებდა!

ამ ხილვაში როგორც აკაკი წერეთლის, ისე მთელი ქართველი ერის ოცნებაა გაცხადებული.

¹ ვანი – სადგომი, სავანე.

ვაჟა-ფშაველაც ზმანებაში ხედავდა საქართველოს თავისუფლებას. „ბახტრიონში“ ამას არა მარტო კვირიას სიზმარი ადასტურებს, არამედ პოემის ფინალიც, გველი რომ მკურნალობს ლუხუმს და ლაშარის გორზე შედგომის შესაძლებლობას აძლევს. ვაჟას კვირიაც სიზმარში შავ ვეშაპს ხედავს, რომელსაც „პირითაც ცეცხლი სდიოდა, საზარელ იყო მეტადა“, აკაკის მოძღვარიც „ბაში-აჩუკში“ გველეშაპს ნახულობს სიზმრად, ალავერდის მონასტერს რომ შემოხვევია. აკაკისთანაც და ვაჟასთანაც გველეშაპის მოკვლა საქართველოს მტრების დამარცხებას ნიშნავს.

სოციალური თავისუფლება-სამართლიანობაც ხილვაში ცხადდება. ნიკო ლომოურის „გიგო ღრუბელაშვილში“ დიდებული მანდილოსნის სახით ჩვენებაში იბადება იმედი სოციალური სამართლიანობის დამყარებისა და თავისუფლებისა. მართალია, დიდებული მანდილოსანი მალე ქრება, მაგრამ იმედს მაინც ტოვებს. თან არ მიაქვს.

ზნეობრივი მანკიერების მგმობელი და გამკიცხველიც ხილვაში მოდის. ერისა და მოძმის ღალატს, პირშაობას, მზაკვრობას, მუხთლობას, სიცხუესა და ფლიდობას ის ქალი უთვლის წყევლა-კრულვას, რაფიელ ერისთავს ზმანებაში რომ მოევილინება.

ენახე, წარმოსდგა ბრწყინვალეობით მოცული ქალი,
ვერ მოვაცილე უცნაურსა ჩვენებას თვალი...
ხელნი ალაპყრა, მოინოდა ზეცისა ძალი
და მყის წარმოსთქვა (მე ვუსმენდი გამშრალ-შემკრთალი).

ქართული მე-19 საუკუნე ზმანებებისა და ხილვების საუკუნეც იყო.

მე-20 ასწლეულის დასაწყისში მათ გაქრობა ელოდათ, ის თაობა მოდიოდა, რომელიც წინამორბედთა იდეალებზე უარს იტყოდა. პირველი საგანგაშო ზარი რუსი ნაროდნიკების ქართველმა მიმდევრებმა შემოჰკრეს, როცა ხალხოსანმა მიხეილ ასათიანმა თერგდალეულთა თაობას გამოუცხადა:

ის ჭია, რაიც თერგის ნაპირზედ
ილიას „მგზავრსა“ გულს უღირღნიდა,
ეხლა სრულიად მე არ მანუხებს,
ის დრო ჩემთვისა მანდვე წავიდა.

მე ეს კითხვები კარგა ხანია
დამიძლევია, გამომიხსნია!..
ჩემ გულის ბოღმა, თქვენთან საკითხი,
სიტყვა სრულებით სხვანაირია...

ქართული ეროვნული ნიჰილიზმის ნიადაგში სოციალიზმის ხე ირგვებოდა. იმათ, ვისაც საქართველოს ეროვნული ენერჯია არ სწამდათ, ერთგული გამგრძელებლები ებადებოდათ ქართველი მარქსისტების სახით: „რის ქართველობა, რა ქართველობა! მითომ რას გვავენებს უცხო ტომობა?“ ნ. ბარათაშვილის ეჭვი რეალური საფრთხე ხდებოდა. „ჩვენი ხალხი ნაციონალიზმს დღესაც ისე უარყოფს, როგორც წინეთ და, რა მშვენიერი ხონჩითაც უნდა მიანოდო – ის მას ხონჩიანა შორს აგდებს“, – ირწმუნებოდა ნოე შორდანი და აღტაცებული დასძენდა: ქართველმა ხალხმა ნაციონალიზმის დროშა გადააგდო და ინტერნაციონალიზმის დროშა ააფრიალაო.

მართლაც, ქართველი აღარ მღეროდა – „მოვა დრო და თავს აიშვებს, იმ ჯაჭვს გასწყვეტს გმირთა გმირი!.. სიხარულით შეეცვლება იმდენი ხნის გასაჭირი!“ მას ხელში სოციალიზმის დროშა ეჭირა და ეუფნ პოტიეს „ინტერნაციონალს“ აქუხებდა.

მინა გვეკუთვნის ჩვენ და ჩვენ მხოლოდ,
ვინცა ვართ მინის, ქარხნის მუშები.
მუქთახორები უნდა ჩავქოლოთ.
იქნება ბრძოლა დაუნდობელი!
სასტიკი მეხი როს გავარდება,
როცა განყდება მუქთახორები,
მხეცი, ყორნები, ავი ქორები –
მზე სამუდამოდ აელვარდება!
ეს არის ბრძოლა უკანასკნელი.
გავერთიანდეთ! სიკვდილი ღალატს!
კაცობრიობა გახდება მთელი
სანატრელ ინტერნაციონალად!

(ვ. გაფრინდაშვილის თარგმანი)

გახდებოდა თუ არა კაცობრიობა მთლიანი, ინტერნაციონალური, ეს არავინ უწყობდა. ქვეყანას რომ დაანგრევდნენ და გაანადგურებდნენ, ეს ცხადი და ნათელი იყო, მაგრამ ისტორიის ჩარხი მაშინ მაინც მარქსიზმის სასარგებლოდ ბრუნავდა.

ილიას ეტლი წინამურს უახლოვდებოდა.

მას წინამურის ჯაგებში ჩასაფრებულ-ჩაცუცქეული სოციალისტ-ინტერნაციონალისტები ელოდნენ.

დიდი ეპოქა მთავრდებოდა.

შრიძით გამდიდრებული კაცი ქართულ მწერლობას არ დაუხატავს. თუ ვინმე მდიდარია ქართულ მწერლობაში დახატული, ქონება აუტლებლად აკაცობით აქვს შექნილი. ეს, ერთი მხრივ, სოციალური ვითარების კონტრაქტის ნიშნავს, მაგრამ, მეორე მხრივ, გულგატეხილობას ნიშნავს – შრიძით სიმდიდრეს ვერ შეიძენ და სულ მახინჯარი იქნება.

საჭირო იყო სოციალური ვითარების კონტრაქტის და რწმუნის ჩანერგვაც შრიძის სასარგებლოდ. მეორე კონტრაქტური რეკვიზის დროს, შრიძა დიდიხის საქმედ გამოცხადდა, მაგრამ იმ აღმძახებს, ვისაც საკუთარი გადატყვევებული ხელებით ბქონდათ ქონება შექნილი, კულაკი დაარქვას. დატვირტეს, განაკულაკეს, გადასასახლეს. შრიძა ისევ ქვეის ქვემ დადგა. დღეს რომ ქართველი ქვეით უყურებს შრიძას, ამის ბრალეუ არის. სხუთბრივი თვალსაზრისით შრიძა, როგორც დიდი სქველე და ქონებრივი თვალსაზრისით სიმდიდრის წყარო, ქართულ მწერლობას არ დაუხატავს.

ქართული მწერლობა არ იცნობს ისეთ ტიპს, როგორც, ეთქვათ, დავით სარაჯიძეო, ანდა სუბალამელების ოჯახა.

ყაყი ბქონი